

Polsko-Niemieckie Seminarium Wrocław-Halle „Gdańsk w czasach nowożytnych: między luterańską ortodoksją a wielością wyznań w wolnym mieście”, Gdańsk, 28 maja-2 czerwca 2007

Na przełomie maja i czerwca 2007 roku odbyło się w Gdańsku czwarte z kolei seminarium, zorganizowane przez Zakład Historii Sztuki Renesansu i Reformacji Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Wydział Teologiczny Uniwersytetu im. Marcina Lutera w Halle i Wittenberdze, poświęcone wyznaniowym uwarunkowaniom kultury czasów nowożytnych w Europie Środkowej. Seminaria takie, łączące funkcje naukowo-poznawcze z dydaktyczno-wychowawczymi, odbywają się na przemian w Polsce i w Niemczech. Ich uczestnikami są studenci i doktoranci, którym oferuje się ćwiczenia w grupach oparte na tekstach źródłowych, ale także pracownicy naukowcy obu placówek, korzystający z okazji do interdyscyplinarnej wymiany doświadczeń w trakcie dyskusji towarzyszących referatom, wygłaszanym zarówno przez młodych adeptów nauki, jak i doświadczonych badaczy, także zaproszonych z zewnątrz, spoza obu zaangażowanych uczelni. Nieodłącznym elementem tych spotkań jest zwiedzanie historycznych obiektów związanych z tematyką seminariów. Prezentację zabytków przygotowują zazwyczaj uczestnicy reprezentujący dyscyplinę historii sztuki.

Tegoroczne seminarium, które odbyło się w dniach 28 maja – 2 czerwca, nosiło tytuł „Gdańsk w czasach nowożytnych: między luterańską ortodoksją a wielością wyznań w wolnym mieście” i skupiało się na szeroko pojętej historii Kościoła w nowożytnym Gdańsku – w dawnym mieście hanzeatyckim, które choć politycznie związane było z Królestwem Polskim, stało się przychylnie reformacji, przyjmując w połowie XVI w. wyznanie augsburskie.

Uroczyste otwarcie seminarium w poniedziałek 28 maja odbyło się w kapitularni dawnego klasztoru Franciszkanów, a obecnie gmachu Muzeum Narodowego w Gdańsku – siedziby współorganizatora tegorocznego seminarium i gospodarza jego części konferencyjnej. Jako pierwszy powitał uczestników i zaproszonych gości prof. dr hab. Jan Harasimowicz, główny inicjator i koordynator tego przedsięwzięcia w bieżącym roku. W drugiej kolejności głos zabrał prof. dr hab. Udo Sträter – współtwórca inicjatywy ze strony niemieckiej. Słowom powitania towarzyszyło nakreślenie założeń i celów rozpoczętego seminarium. W imieniu gospodarza powitała uczestników mgr Czesława Betlejewska, dyrektor Muzeum Narodowego, przypominając pokrótce historię użytkowanych przez muzeum budynków, mieszczących niegdyś słynne ewangelickie Gimnazjum Akademickie.

Na część konferencyjną pierwszego dnia złożyły się referaty uczestników seminarium z Uniwersytetów w Halle i we Wrocławiu oraz dwóch gości z Uniwersytetu Gdańskiego. Znakomitym wprowadzeniem do sytuacji materialnej dawnego Gdańska było wystąpienie prof. dra hab. Edmunda Kizika (Uniwersytet Gdański) zatytułowane „Gospodarcze, społeczne i kulturalne oblicze nowożytnego Gdańska”. W dalszej części sesji przedpołudniowej głosu udzielono kolegom z Niemiec. „Wprowadzenie reformacji w Gdańsku” ukazał referat Leny Fogler, studentki z Uniwersytetu w Halle. O dalszym rozwoju Kościoła gdańskiego i o sporach toczonych między zwolennikami różnych nurtów protestantyzmu mówili: Cornelius Werner w referacie „Jakob Fabricius, Bartholomäus Keckermann i lu-

terańsko-kalwińska ‘wojna ambon’ (1577-1612)” oraz Tobias Gruber – „Johann Corvin i jego spór z Hermannem Rathmannem i Martinem Statusem na początku XVII wieku”. O wielości wyznań dawnej metropolii przypomniał referat dra Sławomira Kościelaka (Uniwersytet Gdański) na temat „Kościoł katolicki w Gdańsku w XVI-XVIII wieku” .

Sesję popołudniową wypełniły prelekcje o sztuce protestanckiego miasta. Prof. dr hab. Jan Harasimowicz (Uniwersytet Wrocławski) wygłosił wykład „Początki recepcji nauk Johanna Arndta w kulturze i sztuce Gdańska”. Drugi wykład przedstawił dr Marcin Wisłocki (Uniwersytet Wrocławski) – „Emblematyka poza książką w służbie Kościoła ewangelickiego w Gdańsku”. Cykl naukowych wystąpień zakończył wieczorny wykład prof. dra hab. Udo Sträterera (Uniwersytet w Halle): „Abraham Calow jako teolog luteranckiej ortodoksji”.

Drugi dzień seminarium poświęcony był najważniejszym zabytkom miasta Gdańska i jego dawnej domeny. W pierwszej kolejności zwiedzono Kościół – gości oprowadzały po obiekcie dr Aleksandra Lipińska (Uniwersytet Wrocławski) oraz studentki historii sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego. Dr Lipińska zaprezentowała uczestnikom pomniki sepulkralne w obrębie tej głównej świątyni miasta, następnie Joanna Jabłońska – ołtarz główny oraz chrzcielnicę, Dominika Piotrowska – Tablicę Dziesięciorga Przykazań oraz Tablicę Jałmużniczą, a Marta Kaluch – Kaplicę Królewską. Kolejnymi dwoma obiektami objętymi wspólnym zwiedzaniem były zbarokizowany kościół św. Mikołaja, zaprezentowany przez Agatę Berdułę, oraz kościół św. Jana i zachowany w nim ołtarz kamienny oraz pomieszczenie biblioteki, omówione przez Joannę Kobylińską. Prelegentki zwracały szczególną uwagę na wartość artystyczną i treści ideowe omawianych obiektów.

W części popołudniowej grupa seminaryjna prowadzona przez doktorantów Uniwersytetu Wrocławskiego – mgr Magdalenę Musik oraz mgra Bartłomieja Bartelmusa zwiedziła wybrane obiekty sakralne domeny gdańskiej. Pierwszym był Kościół w Starych Szkotach, którego historię i wystrój omówiła mgr Musik. Następnie mgr Bartelmus zaprezentował uczestnikom kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Pruszczy Gdańskim oraz jego wystrój, bogaty w liczne malowidła emblematyczne. Kolejną świątynią był późnobarokowy kościół w Łęgowie (mgr Magdale-

na Musik) i na koniec objazdu – kościół w Stegnie (mgr Bartłomiej Bartelmus).

Trzeci dzień, także poświęcony zabytkom Gdańska, rozpoczął się zwiedzeniem kościoła Świętej Trójcy i Kaplicy Polskiej. Obiekt ten był istotnym punktem programu, nie tylko z uwagi na szczególny w skali miasta radykalizm tutejszej gminy względem wdrażania „nowinek” do liturgii czy też polskojęzyczne nabożeństwa w kaplicy św. Anny. Znajdują się tu także epitafia dwóch z trzech postaci, których sylwetkom poświęcone były ćwiczenia w grupach po koniec seminarium: Samuela Schelwiga, profesora Gimnazjum Akademickiego i pastora kościoła gimnazjalnego Św. Trójcy, oraz Giovanniego Bernardina Bonifacia markiza d’Oriei, który przekazał bibliotece gimnazjalnej swój znakomity księgozbiór. Historię Kościoła i Kaplicy Polskiej przedstawił na miejscu mgr Maciej Kulisz, doktorant Uniwersytetu Wrocławskiego. Przed południem grupa seminaryjna udała się do Muzeum Narodowego, gdzie została oprowadzona m.in. przez mgr Magdalenę Mielnik – doktorantkę Uniwersytetu Wrocławskiego i zarazem pracowniczkę muzeum. Była to nie tylko okazja, aby z bliska obejrzeć słynny „Sąd Ostateczny” Hansa Memlinga, ale także by zwiedzić dwie interesujące wystawy czasowe: pierwsza dotyczyła eksponatów ze wspomnianego wyżej księgozbioru markiza d’Oriei, druga była poświęcona muzyce w sztuce, w tym także muzyce protestanckiej.

Część popołudniową wypełniło zwiedzanie najważniejszych zabytków sztuki świeckiej: Ratusza Głównego Miasta i Dworu Artusa; gości oprowadziła dr Agnieszka Seidel-Grzebińska (Uniwersytet Wrocławski). Głównym punktem programu stała się Sala Czerwona Ratusza wraz ze słynną „Apoteozą Gdańska”. Wieczorem uczestnicy mogli obcować z osiemnastowieczną kulturą bogatego mieszczaństwa w Domu Uphagena, obecnie oddziale Muzeum Historycznego Miasta Gdańska, gdzie o rekonstrukcji tej wspaniałej kamienicy opowiedziała dr Ewa Barylewska-Szymańska. Zwieńczeniem dnia „mieszczańskiego” stał się odbyty w Domu Uphagena koncert dawnej muzyki gdańskiej w wykonaniu zespołu „Capella Gedanensis”.

Czwartego dnia goście zwiedzili kilka najważniejszych zabytków Pomorza Gdańskiego. Na trasie znalazły się Oliwa, Pelplin oraz Malbork. Po oliwskiej katedrze, świątyni należącej niegdyś do opactwa cystersów, oprowadziły mgr Magdalena Poradzisz oraz mgr Małgorzata Gniazdowska, doktorantki Uniwersy-

tetu Wrocławskiego. Historię i architekturę świątyni oraz obecne w jej murach pomniki sepulkralne omówiła mgr Gniazdowska. Szczególną uwagę poświęciła okazałemu nagrobkowi rodziny Kossów. Mgr Magdalena Poradzisz zaprezentowała uczestnikom program artystyczny kościoła, w tym przedstawione na ambonie sceny z życia św. Bernarda z Clairvaux, a także zwróciła uwagę na wspaniały i największy w Polsce prospekt organowy, znany z ruchomych elementów dekoracyjnych. Kolejnym obiektem o podobnej historii była katedra w Pelplinie, także dawne opactwo cysterskie. Bogaty renesansowy i barokowy wystrój wnętrza przedstawiła mgr Aleksandra Barbara Szewczyk, doktorantka Uniwersytetu Wrocławskiego. Po południu uczestnicy seminarium zwiedzili zamek Wielkich Mistrzów Zakonu Niemieckiego w Malborku, korzystając z usług lokalnego przewodnika. Pod koniec dnia grupa dotarła do poewangelickiego kościoła św. Jerzego w Malborku. O jego wyjątkowo bogatym cyklu malowideł biblijnych na parapetach empor opowiedział uczestnikom dr Piotr Birecki (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu).

W piątek – piąty dzień seminarium – uczestnicy spotkali się ponownie w gmachu Muzeum Narodowego, aby wysłuchać trzech referatów, przygotowanych przez niemieckie koleżanki, studentki teologii z Halle. Wystąpienia te skupiały się głównie wokół kontrowersji wyznaniowych nowożytnego Gdańska. Referat pierwszy, poruszający problem społecznego „wykluczania” na tle wyznaniowym, wygłosiła Christin Schulze, jego temat: „Nietolerancja wyznaniowa w Gdańsku: stosunek do żydów i mennonitów”. Dwie kolejne prelekcje dotyczyły napięć i wewnętrznych konfliktów w obozie luteranckiej ortodoksji: „... was vor ein blutbad wære nicht zu sorgen?”. Kontrowersje wokół postaci Ägidiusa Straucha 1674/75” to tytuł wystąpienia Claudii Drese, „Pietyzm w Gdańsku: spór Samuela Schelwiga z Konstantinem Schützem” to temat, jaki podjęła Katharina Heimann.

Ciekawym punktem programu tego dnia było zwiedzanie kościoła Bożego Ciała w Gdańsku, przygotowane przez Iwonę Miszczyk, studentkę z Wrocławia. Była to rzadka okazja zobaczenia ambony zewnętrznej, zbudowanej tu w XVIII wieku przy południowej elewacji gotyckiego kościoła, związanego niegdyś ze szpitalem trędowatych. Po południu grupa odwiedziła parafię Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Sopocie, gdzie została podjęta przez miejscowego wikarego,

w imieniu biskupa Diecezji Pomorsko-Wielkopolskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce, ks. Michała Warczyńskiego.

Sobotę, ostatni dzień seminarium, uczestnicy podzieleni na trzy grupy robocze spędzili na pracy z tekstami źródłowymi dotyczącymi postaci wspomnianych wyżej: Samuela Schelwiga, uczonego i duchownego, reprezentanta późnej luteranckiej ortodoksji, zwróconej przeciwko odnowicielskiemu nurtowi pietyzmu, Giovanniego Bernardina Bonifacia markiza d’Orii, włoskiego szlachcica, humanisty i kolekcjonera książek, oraz Johanna Botsacka, wybitnego przedstawiciela wcześniejszej fazy luteranckiej ortodoksji, stojącej w opozycji względem filipizmu, czyli nurtu przychylnego kalwinizmowi w obrębie Kościoła luteranckiego.

Rezultaty prac w grupach, w wyniku których opracowano sylwetki trzech zasłużonych dla nowożytnej kultury Gdańska postaci, zostały zaprezentowane na wspólnym forum w gdańskim Ratuszu Staromiejskim, poprzedzającym dyskusję końcową i uroczyste zamknięcie seminarium. Jako moderatorzy tej ostatniej części przedsięwzięcia wystąpili dr Marcin Wisłocki (Uniwersytet Wrocławski) i dr Weronika Albrecht-Birkner (Uniwersytet w Halle). Podsumowanie całego seminarium należało do jego kierowników naukowych: prof. dra hab. Jana Harasimowicza oraz prof. dra hab. Udo Sträterera. Po ich wystąpieniach wszyscy uczestnicy i goście spotkali się na uroczystej kolacji w restauracji Turbot, w podziemiach Ratusza Staromiejskiego.

Projekt seminarium wsparła Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, patronat honorowy nad nim objął Prezydent Miasta Gdańska, a wielkiej pomocy organizacyjnej udzieliło Muzeum Narodowe w Gdańsku.

Maciej Kulisz

Doktorant w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego. Zajmuje się kulturą i sztuką nowożytną.